

צירל והאהבה ב"סיפור פשוט"

האם היא גיבור פעיל? האם היא סטאטיסט?

דבורה סילברסטון-סיון

מתפרסם לראשונה באתר דעת • תשס"ו • 2006

תוכן המאמר:

נסיבות נישואיה של צירל
צירל ונישואיה לברוך-מאיר - דיוקנה של הכלה
צירל וסיפור האהבה של הירשל ובלומה
"אין עולמו של אדם מסור בידיו"
ממבט מבקר למבט חומל
ביבליוגרפיה

מילות מפתח: עגנון, סיפור פשוט

צירל הורוביץ, אימו של הירשל, גיבור "סיפור פשוט" מהווה את ציר העלילה ברומן.

במאמר זה ברצוני להתחקות אחר אישיותה, ערכיה וזיקתה לאהבה, תוך חשוף חיי נישואיה (והנסיבות שהובילו אליהם); התמודדותה עם חיי האהבה של הירשל וכל מה שבא בעקבותיהם. בעקבות היסורים והשגעון שאותם עבר הירשל, צירל היא דמות שאנחנו אוהבים לשנוא. האם ניתן להתבונן בה במבט אחר?

סיפור פשוט" מתחיל בתיאור בית נאכט, בית מתפורר, מרבית יושביו מתו, ובלומה היתומה עוברת לבית אחר, שבו שולטת ללא עוררין אִם המשפחה, צירל. סיום הרומן משאיר אותנו עם הבטחה לספר בעתיד את קורותיהם של בלומה ושל גציל שטיין, שתי דמויות שנתרו בערירותן. בין היתמות בתחילת הרומן והערירות בסופו, מופיעה בתפקיד מפתח, משפיעה על מהלך העיניינים ומושפעת ממנו לא פחות - צירל.

נסיבות נישואיה של צירל

(כסף וזהב שהיו לה לצירל סימאו את עינו" ("סיפור פשוט", עמ' ס"ח)
(חיינו נוהגים כשורה. אפילו יצרו השלימו ביניהם" (ס"ב)

מה הופך את ברוך-מאיר, שְמֵשׁ החנות, לחתן מתאים למשפחת קלינגר? בראש וראשונה - המום המשפחתי, הקללה שהוטלה על המשפחה, שעליה אומר המספר "כל הצרות, כשהן הולכות הן משתכחות, חוץ מצרת השיגעון, שהיא יללה לדורות" (ס"ח). כשנוכח אביה של צירל "שצירל מזקינה ואין השדכנים מנקפים רגליהם נמלך והשיאה לברוך מאיר" (שם). לבד מכישוריו בחנות - "ברוך מאיר בקי בסחורות ומתון בדרכיו זריז בעסק" (ס"ט), גילה בו מעבדו תכונה חשובה, הייתי אומרת הכרחית, לשידוך עם המשפחה, ועליה מעיד המקרה הבא: במסע עסקים שהו הוא וברוך מאיר ללינת לילה במלון. "בלילה במלון היה שם אדם אחד והיה רץ בחדר כשהוא מְחַשֵּב חשבונות בקול ולא הניח לאדם לישון. הרגיש בברוך מאיר שמביט בו ושאל אותו, מפריע אני? השיב ברוך מאיר בנחת **חס ושלום, ובשעת דיבורו עלה על השולחן וכיבה לפניו את המנורה**. היה שם באותו חדר שמעון הירש קלינגר ואמר לו **מרוצה אני ממך סבור הייתי שכבשה תמה אתה, והרי אתה בן-אדם** הסביר לו פנים. לא נפטרו זה מזה עד שנתן לו את

צירך בתו לאשה" (ס"ג-ס"ד) [ההדגשות בכל הציטוטים - שלי - ד.ס.]. כמה שורות קודם לכך אנו קוראים: "אותו יום חזר ברוך מאיר מעירו והיתה דעתו זחוחה עליו [..] מפני שעמד לישא את קרובתו הנאה לאשה" (ס"ג). כשהוא חושב על נישואיו העתידיים למירל הוא מאושר. והנה מה קורה לחתן המאוהב? קורים כאן שני דברים: הפוטנציאל ה"סוקרי" המניפולטיבי שלו, שכלל ערמומיות וחוסר יושר בסיסי בהתנהגותו במלון, עשה אותו כשר בעיני קלינגר (שמשמעות שמו היא "מצלצלים"), להיות לו לחתן, ואכן "הוא נתן לו את צירל בתו לאשה". לברוך-מאיר, מסתבר, לא היתה בעיה לעזוב את כלתו האהובה בשל כוח העוצמה הכלכלית והחברתית שהבטיחו לו נישואיו עם צירל. כדי לעשות את המעבר הריגשי הזה היה על ברוך-מאיר לעצום חזק מאוד את עיניו: "כסף וזהב שהיו לה לצירל סימאו את עיניו של ברוך מאיר והניח את קרובתו ונשא את צירל" (ס"ח). מעניין לשים לב לעובדה שבמשפט זה, שמְתָאָר את ההחלטה של ברוך-מאיר, מופיעה צירל כפסוקית לואי, בעוד שנושא המשפט הוא הכסף והזהב. ברגע שהכסף והזהב הם הם הענין, כל הדברים האחרים שאמורים להילקח בחשבון נפשו של ברוך-מאיר פשוט לא קיימים.

ברוך מאיר מסמא את עיניו באשר ל"עיסקת החבילה" עם אותה צירל, שקללה משפחתית הרחיקה אותה מחתנים וכעת הוא נכנס לאותה מציאות של קללה. אם הוא היה חושב על כך, מן הסתם היה נבהל ובורח. אבל ברוך-מאיר אינו חושב. הוא עוצם את עיניו חזק חזק עד לרמה של "סימאו את עיניו". ברוך-מאיר מרגיש שזכה: לא באישה, לא בבית, לא באהבה, אלא **במשפחת אדוניו**. כאן מתחבר הכוח הכלכלי עם העוצמה החברתית ומעמעם את הרגשות הקשורים לבחירת בת זוג.

ברוך-מאיר מסמא את עיניו גם בכל הנוגע לייסורי המצפון שאמורים להציק לו, שהרי הוא נטש כלה שחיכתה למימוש הבטחת הנישואין שלו, שאותה הוא אהב. הרומן יכול היה לתאר בהמשך, כשבני הזוג ברוך-מאיר וצירל נשואים זה מכבר, את תחושות הצער של ברוך מאיר על העוול למירל, ואולי גם געגוע לאותה נערה אהובה. שום דבר כגון זה אינו קורה. בתוכו של ברוך מאיר שוכנת הזחוחות ושביעות הרצון: "חיינו נוהגים כשורה. אפילו יצריו השלימו ביניהם" (ס"ב). ככל שאנחנו מעמיקים את היכרותנו עם ברוך-מאיר אנחנו גם מבינים מדוע אין לו הרהור חרטה או ייסורי (מצפון, שהרי ברוך מאיר "דר עם כל אדם בשלום, כל שכן עם אותם שנבראו לטובתו" (ע"ג).

הנעימות שאותה מקרין ברוך-מאיר לעולם קשורה גם לעירון כלפי צירל, שלפי חשבוננו "נבראה לטובתו", שהרי את ענין הקללה, כזכור, הוא אינו מביא בחשבון ואינו מוטרד ממנו, גם כשלנו, הקוראים, ברור שבנו הירשל הוא מועמד מסומן ובלעדי להתגשמותה. נושא הקללה הוא ענין שברוך-מאיר אטום לו כחלק מהמערך הנפשי שמגבש לעצמו עם נישואיו.

לרגע מתגלה לנו מעין עומק ריגשי של ברוך-מאיר, מעין הרהור מתחשֶבֶן עם העבר, כשהוא חושב על המשרתת שלהם, בלומה, שהיא בתה של מירל ארוסתו משכבר, ועל חוסר הצדק שבגורלה. אך מהר מאוד הוא "מתיישר" עם הקו האנוכי שמנחה את החלטותיו: "פעמים היה מהרהר שראויה בְתָה של מירל לחיים נאים מאלה. אבל מאחר שנגזר עליה לשמש לפני אחרים - טובה עשה עִמָּה הקב"ה שזימן לפניו **אדון שכמותו** [..]. הוא אינו מטיל אדנותו עליה כדי שלא תרגיש בעלבונה" (ע"ג). ממבט אישי, משפחתי וריגשי הוא ממחר לעבור לנישה שאליה התרגל: חלוקה מעמדית - "טוב עשה הקב"ה שזימן לפניו אדון שכמותו". קטע זה מופיע כהמשך המשפט "ברוך מאיר דר עם כל אדם בשלום, כל שכן עם אותם שנבראו לטובתו" (שם), וממחיש את העירון והאטימות שסוגרים את רגשותיו "ומאפשרים לו לחיות במצב ש"אפילו יצריו השלימו ביניהם".

צירל ונישואיה לברוך-מאיר - דיוקנה של הכלה

צירל מתוארת ברומן כאשה דומיננטית שעל פיה יישק כל דבר. ענין אחד נשאר בגדר חידה: מה קורה איתה כל אותם ימים שבהם השדכנים אינם פוקדים את ביתם, והיא מזדקנת כרווקה זקנה בעולם שכולו זוגות זוגות? מה קורה איתה כשאביה משדך אותה עם שְׁמֵשׁ החנות שלו, שהוא אדם סוג ב' על פי השקפתה? האם אין היא אומרת מֵלָה? מדוע? אין המְסַפֵּר מדובב את ה-פְּנִים שלה? האם אין שום דיאלוג בינה ובין נפשה?

קשר הנישואים של ברוך-מאיר ממומש בחנות. אקט הקירבה האינטימית כשהם סופרים את הכסף מבטא אותו. "ברוך-מאיר וצירל מצרפים את מעותיהם, את של נחושת לחוד ואת של כסף לחוד ושטרי המדינה לחוד. את המטבעות עושים גלילים גלילים ואת השטרות אגודות אגודות" (צ"א). המגע עם הכסף חושני, ארוטי. אליו מתלווה ריח תאנים וצימוקים ופירות אחרים, שמשרים **חמימות** בחנות. כאן עובר המספר היודע-כל אל ברוך מאיר, וכותב מנקודת מבטו: "אין לך נאה משיבת לילה בחנות בשעה שמעותיך מונחות לפניך [..] אתה [..] רואה ומרגיש שהגעת למקום שבקשת" (שם). במקביל לתמונה זו מתוארת סצינת אהבה אחרת, כזאת שכלפיה סימא ברוך-מאיר את עיניו:

צירל וברוך-מאיר יושבים כאחד ואזניהם נטויות. מה ראו כשהיטו אזנם פתאום, שמא קול הברה שמעו מקול נשיקת נוטעים ונוטעות, או שמא בת קול של נשיקה שנשק רועה את ארוסתו תחת התאנה שמעו (והטו אזניהם) (שם).

את הנשיקה הרומנטית-ארוטית לארוסה תחת התאנה, מחליף ברוך-מאיר בספירת כסף עם אשתו החוקית, כשאת התאנה שבטבע מחליפה התאנה כסחורה בתוך שקים במלאי של החנות. אבל, כאמור לעיל, אין כאן סיפור של אדם שטעה בבחירה הארוטית שלו:

צירל וברוך-מאיר אין דעתם פנויה לדברים כגון אלו, הוא אינו מחזר עליה והיא אינה מטרפת את דעתה, לָבָה שלם עימו ולבו שלם עימה, כל הימים מְסֻגְלִים ממון וכשהם פנויים שעה קלה הם יושבים (כאחד ושותקים זה עם זה) (צ"ב).

שרטוט זה של השתדכותה וחיי נישואיה של צירל הוא נקודת מוצא לדיון בשאלה:

מהו מקומה של צירל בכל הקשור לסיפור האהבה ברומן? האם היא סטאטיסט? האם היא גיבור? האם היא גורם משפיע? האם חייה מושפעים בצורה כלשהי מהאהבה?

איך יתכן שברומן שמתאר באריכות כזאת את ספירת הכסף וסידורו בגלילים ואגודות של שטרות, אין מילה אחת על תחושותיה של צירל כשמשויאים אותה לברוך-מאיר? האמנם נישאה לשמש החנות בלי שום מאבק פנימי וכעס על אביה?

על פניה נראית שאלה זו מופרכת, משום שהן צירל והן ברוך-מאיר מצאו את הערוץ שלהם וחיו אותו בשלום. בכל זאת קשה להתעלם ממנה, שכן לנגד עיניה של צירל מתפתח, במהלך הרומן, סיפור אהבה בשפה שאותה היא אינה מכירה. כדי לתאר את אהבתם של הירשל ובלומה, עובר עגנון לרובד אחר של השפה, רובד שירי: "הירשל שומע פעמי רגליה (של בלומה) ולבו רחוש. אילולי בינתו מעכבתו היה נכנס אצלה ופושט את שתי ידיו ותופס בהן את הסוד? הנפלא הלז הגלום בה, שמחריד את לבו במתקו" (ע"ו) האם צירל מסוגלת להבין או להרגיש שפה שכזאת?

צירל וסיפור האהבה של הירשל ובלומה

(כאשה ממולחת שעליה כתב המספר ש"חנותה חוננתה דעת, מלקוחותיה לוקחת לקח" (ס) (כחנונית שידועת להציף את חנותה בלקוחות, שכן "הסברת פנים של צירל היא חצי רפואה" (שם) :יודעת צירל לקרוא בין השורות ולצרף עובדה לעובדה -

צירל מבינה היטב מדוע זנח ברוך מאיר את ארוסתו שאותה אהב ונשא אותה. היא יודעת שהכסף הוא לא רק המניע לקשר הנישואין ביניהם, אלא משמש כשפה בלעדית שבה מתבטא הקשר שלהם בלומה, בְּתָה של הארוסה הנינטשת של בעלה, שאותה הוא אהב, מגיעה לביתה על מנת לגור בו. צירל ערה להסברת הפנים של בעלה, וחוששת שמא נפתח אצלו ערוץ ריגשי שנאטם בשעת נישואיו איתה ומעל הכל, צירל עוקבת בדאגה אחר התגובות שמעוררת נערה זו אצל בנה-יחידה.

פירסה צירל פרוסה קטנה, טעמה ואמרה, מי אופה עוגות אלו? [...] שינתה צירל את קולה ואמרה, ברוך" ה' שאין אנו אופי עוגות וכעכים ורקיפים. די לנו בלחם חול השפילה בלומה עיניה למטה, כשקול לעיסת (ועוגות מפוצץ והולך" (נ"ח)

עד כאן אטיוד משפחתי קטן ואופייני, אלא שהירשל, שרגישותו מגבשת לו ערכים אחרים, אינו יכול לשאת מצב זה של "די לנו בלחם חול" בו זמנית עם "קול לעיסת העוגות מפוצץ והולך", ויוצא להגנתה של בלומה:

הטה הירשל ראשו כלפי אימו ואמר, הוי אמא חביבה רוצה אני לאמר לך דבר [...] נתן הירשל פיו על" (אזנה כמתכוין ללומר לה בלחישה והגביה את קולו ואמר, מודה את שעוגות אלו טעימות" (שם)

ארוחת הבוקר הראשונה עם בלומה יוצרת סיטואציה בה מתגלה צירל בצביעותה, ובה מתגלה הירשל בהתנגדותו לה. נוכחותה של בלומה מערערת נורמות שהיו מושרשות בבית ושעליהן ניצחה צירל. זאת ועוד: הקשר העמוק שהלך וניבנה בין הירשל ובלומה, שאישיותם המופנמת, וכן אהבתם לספרים הפכה אותם קרובים, הלך והתפתח לנגד עיניה-ממש.

האהבה התמימה והמגומגמת של הירשל ובלומה, עומדת בצל של איום ממשי: צירל. זאת יודעים שניהם: "עדין היה הירשל פותח כל שיחה ושיחה בלשון של אנחה. מה פירושה של אנחה זו, כך פירושה, אלוקים בשמים ירחם עלינו

(ולא יפריד בינינו, אלא עד שירחם יש לנהוג זהירות בעצמינו, שלא להרגיז עלינו את אבא ואמא (פ"ד)

אבל: "צירל ראתה מה שראתה [...] מי שנתן לו (להירשל) אהבת בלומה בלבד לא נתן לה בינתה של אימו [...] עשתה צירל עצמה כאילו אינה רואה ואינה שומעת" (שם). אבל שתיקה זו אינה מורידה את האיום שלה על בני הזוג. מעניין שגם כאן, כמו שקרה לברוך מאיר, מקושרים הנישואים לפטור מן הצבא. "אילו נזדמן לה שידוך הגון לא היתה ממתנינה עד שיעמוד הירשל לבחינות הצבא" (פ"ד פ"ה). היא ממחרת אל טויבר השדכן, מצביעה על המועמדת שבחרה להירשל, ושואלת: "אפשר כדאי למשמש את הדבר". כמו צירל ככלה, גם כלתה, מינה, היא מעין סחורה שאפשר "למשמש". צירל אינה מכירה שפה אחרת. אם נחזור לאמירה של המספר "מי שנתן לו אהבת בלומה בליבו, לא נתן לו בינתה של אימו" [ההדגשות שלי - ד.ס.], נראה שעגנון מפגיש אותנו עם שתי קטגוריות, כשלכל אחת מהן שפה ומונחים משלה. כפי שראינו לעיל, כשמתאר המספר את האהבה שנתקמת בין הירשל ובלומה הוא נוקט לשון פיוטית מזוקקת (ר' פרק חמישי). צירל אינה מכירה שפה כזו. שפתה היא שפת בינה, שפה סוקרית, מעשית, ... "ש"פותרת" את ענייני הלב בדורסנות גסה: "אפשר כדאי למשמש את הדבר

יתרונה של בלומה קשור גם לחולשה גדולה של צירל, והיא - חוסר היכולת שלה לספק את הירשל כאם. על כך כותב א.ב. יהושע:

והנה באה בלומה [...] צירל מבחינה מיד בְּמֵהוּת האימהית שיש בבלומה המושכת את הירשל [...] היא דואגת לשלח את בלומה, ולהביא להירשל אשה מטיפוס אחר לגמרי, אשה-ילדה, שאינה יכולה לתת להירשל אותה מהות אימהית החסרה לו כל כך, ומשום כך לא תהווה איום על הקשר שלה עם הירשל" (נקודת ההתרה בעלילה כמפתח לפירוש יצירה / א.ב. יהושע, בתוך "מבעד לפשטות", עמ' 126-127)

"עוד הערה בנושא תגובתה של צירל לאהבתם של הירשל ובלומה מציין ש"י פנואלי, במאמרו "סיפור פשוט

הודאתה באהבת הירשל היא הודאה בכשלון חייה. נפשה ידעה כי לא באהבה נתחתן לה בעלה ברוך" מאיר, כי אם בכסף אביה ובחנותו. ניצח הכסף בחייה שלה, וכן גם מוכרח הוא לְנַצֵּחַ שְׁנֵית את האהבה בחיי בנה. גם הוא, הירשל, לא יילך אחר האהבה של בת צרתה, מירל, שהיא כצרתה ממש, אלא אחר הכסף יילך וישא את מינה צימליך. נצחון הכסף בפעם השניה יצדיק את נצחונו בפעם הראשונה. ואילו נצחונה של האהבה יגלה את כשלון חייה היא" ("סיפור פשוט" / פנואלי בתוך "מבעד לפשטות", עמ' 24)

אחרי שמפעילה את השדכן, על צירל לסגור שני קצוות: ברוך מאיר והירשל. "דעתי כדעתך" מגיב ברוך מאיר כש"מתייעצת" איתו צירל, ו"כדי להיות הוגנת איתו" מגלה לו שכבר סגרה את הענין עם טויבר השדכן.. מכל מקום "ברוך מאיר אינו מהווה בעיה ביישום התוכנית, שהרי "אין דרכו של ברוך מאיר לומר דבר שאין בו משל צירל

הבעיה החזיתית של צירל היא הירשל. לשם כך מגייסת היא את כל כוח התמרון והמשחק שבו התברכה, וכן - מחפשת עיתוי מתאים:

יום אחד ירד הירשל למרתף למלאות יין מן החבית וירדה אימו אחריו. אמר הירשל, לא ירדה אמא אלא" כדי לעקוב אותי אם אני מזדמן עם בלומה. ליבו נתרעש מכעס וכי חשודים אנו שנתוועד במרתף. נתבייש הירשל שאימו ירודה כל כך לחשוד אותם מדבר שכזה. עשה עצמו כאילו אינו רואה אותה, אמר בלבד (תבוא ותחזור במפח נפש" 23)

ההתחלה אינה מבשרת טובות. המתח הסמוי בין הירשל לאימו, שבו פגשנו בתחילת הסיפור (בסצינת העוגות), צובר תאוצה. טעותו של הירשל בדבר כוונותיה של אימו מלמדת אותנו מה הוא חושב שאימו מסוגלת לעשות. הוא רואה בה אויב מסוכן וניבזי

(עד שהגיעה אצל בנה ואמרה, הירשל רוצה אני לדבר עמך. מפני מה אתה שותק?" 24)

כאן נפרשת לפנינו המתקפה הראשונה שנועדה לרכך את השטח. אולם הירשל (אותו הירשל שבעבר הלא-רחוק הצליחה צירל "להשחיל" מבית המדרש לחנות, ו"ללוש ממנו כל צורה שרוצים") - משהו באימו מקומם אותו ויוצר בו כוח. הוא עונה לה באסרטיביות: "לא את היא שמבקשת לדבר? הריני שותק כדי שאשמע" (שם). צירל בתגובה מקמצת את פיה. זוהי תנועת גוף שמבטאת אצלה מצב של חוסר שליטה (כשבלומה "נחתה" יום בהיר אחד בביתה, ונוכחותה נפלה עליה כמציאות לא מוכרת, הגיבה צירל בדרך דומה: "קימצה צירל את פיה ושתקה" (נ"ו). גם כאן

"קימצה צירל את פיה ואמרה יפה דיברת, ברם מקולה לא היה ניכר שאמירתו יפה בעיניה". צירל צריכה כעת לגייס כוחות, כשמולה עומד אדם שבודק אותה

מיד שינתה את קולה וגנחה מעין פתיחה לדיבור ואמרה, את צימליך אתה מכיר? סבורה אני שאינו (שם) (צריכה לפרש טיבו לפניך")

צירל מגייסת כאן את מיתרי קולה לצרכיה (כבר היינו עדים לכישוריה אלו בפתיחת הסיפור. עם בואה של בלומה מתוארת תגובתה של צירל: "נטלתה בקצה סנטרה", "קימצה צירל את פיה ושתקה", "נתאנחה צירל", "תוך כדי (דיבורה שינתה צירל את קולה" (נ"ו).

גם בסצינת המרתף אנחנו עדים לסולם הערכים שאותו היא מייצגת, ולא פחות מכך - לדרך המתוחכמת שבה היא נוקטת על מנת לשכנע את הירשל: תחילה היא פותחת ב"צימליך עשיר ובתו משכילה...]. מה שקוראים נערה מודרנית". היא מצרפת את הנורמה שלה - כסף ("צימליך עשיר"), לערכים שמדברים ללב בנה - השכלה ("ובתו משכילה"). מעניין לציין שרק את המרכיב של הכסף היא יודעת לפרט, משום שהוא, והוא בלבד, מוקר לה. דרך הפירוט שלה מתוחכמת: "מה שאביה פוסק לה הלואי שנרויח בלא הפסדו כל שנה, אבל כלום הנדוניה העיקר?" (צ"ה))

כאן נוצרת אשליה שהנה צירל הולכת לציין משהו שהוא יותר חשוב מכסף, ורלוונטי לא פחות לקישרי אהבה ונישואים. אך המשך דבריה "מפוצץ" לנו את האשלייה: "והלא כל ממונו של זה צפוי לה" (שם). עגנון יוצר כאן "קל וחומר" צירלי טיפוסי

בפגישה במרתף מגיחה האמת הפנימית, שמשקפת את ערכיה ועולם מושגיה של צירל, ולא פחות מכך - מלמדת אותנו משהו על היכולות הריגשיות שלה: היא אומרת לבנה: "כל זמן שאדם פנוי הולך הוא אחר ליבו וכיון שמגעת שעתו לישא אשה מניח כל אהבהבותיו, שאילמלא כן אין לעולם קיום", ומוסיפה: "אוי לעולם שהבריות הולכים אחר ליבם" (שם). בעיני צירל הלב, הרגש, האהבה הם חלק ממשחקי ילדות שחייבים להיגמל מהם כשמגיעים לתכלית של החיים. מסיבה זו אין היא מתנגדת לקשר של הירשל ובלומה, בתחילתו. ואכן, כשמגלה את הקשר היא אומרת: "עכשיו הוא משחק עם בלומה, כשיגיע לפירקו יישא אשה ההוגנת לו" (פ"ד) הנישואים על פי צירל כרוכים בהתבגרות, שבה משילים משחקי ילדות כמו אהבהבים. גם ניסוח הרגש הזה במילה "אהבהבותיו" מלמד משהו על הזילות שמייחסת צירל לאהבה

הדברים שאומרת צירל להירשל במרתף מתארים ומשקפים את קורותיה-שלה, למעט החוייה שבה לא התנסתה ואותה היא מכנה "אהבהבים". כמי שנתנסתה בעצמה שידוך, היא יודעת שאהבה ונישואים אינם הולכים ביחד. אדרבא: צירל מאמינה שאהבה **מסכנת** את הנישואים. לכן היא מסכמת את השקפתה: "אוי לעולם שהבריות הולכים אחרי ליבם" (שם). ואכן, המציאות של "סיפור פשוט", שאותה מבקר עגנון בחריפות, מוכיחה את נכונותה של קביעה זו... כבר למדנו מהצצה לבית אחר, בית נאכט, שהיה בנוי על הרגש הזה, אהבה, - מה עלה בגורלו

בהמשך השיחה, אחרי שצירל משרטטת את קו המחשבה שלה, היא מתרגמת אותו לדוגמא הרלוונטית: "חס ושלום שיש לי כנגד בלומה כלום, אין הרבה בלומה בשוק, ברם דבר זה אי אתה צריך לשכוח שהיא עניה (לעומת "צימליך עשיר"...) (o.d.), שבחמלתנו שחמלנו עליה הכנסנוה לביתנו...". והיא מסכמת: "בן בעלי בתים אתה הירשל ולגדולה מזו אתה מתוקן" (צ"ה). כאן משתקף הערך שמעצב את חייה: העולם מחולק לאדונים ומשרתים. סדר זה הוא שקובע את היחסים בין בני האדם, ובודאי שאת יחסי החתן והכלה (למעט מקרה חריג אחד: המקרה שלה-גופא... יתכן שכאמא אוהבת רוצה צירל לחסוך מבנה את הבושה של נישואים עם "פחותת-מעמד", כפי שזה קרה לה. אולי יש פה מעין רצון לתיקון). היא מנסה להחזיר את בלומה לסטאטוס של משרתת ("אין הרבה בלומה בשוק"), ואת הירשל - "למקומו הטבעי כ"בעל בית".

לנו הקוראים ברור שטענות אלה אינן "עובדות" על הירשל משתי סיבות:

א) הירשל אינו מכיר בהירארכיה של אדונים ומשרתים: עוד לפני שהוא פוגש את בלומה, הוא מתנגד לסדר הזה של העולם. "כמה שנותיו של הירשל, שש עשרה, וכבר הכיר שהעולם הזה לא כל מה שיש בו הוא טוב. יש אומרים שכל (הצרה משום שהעולם חלוק לעניים ולעשירים" (ס"א) וכשבלומה משמשת בביתם הוא "אינו שוכח שמחומר אחד נקצו". (שם). ומאוחר יותר: "עד שלא הגיע הירשל (לפירקו מצא לפניו את בלומה זו בלומה שהיתה בבחינת תאומתו" (ע"ו)

ב) הירשל, שמגיל צעיר מבחין בצביעותה של אימו וחי במכאוב כתוצאה מכך, (ראו סוף פרק א') אינו מאמין לטענתה "שבחמלתנו שחמלנו עליה הכנסנוה לביתנו". מניפולציה מעין זו יכולה צירל להפעיל על לקוחותיה ועל בעלה (ואולי גם על עצמה). הירשל מצוי הרחק מטווח ההשפעה של דבריה. ואכן, הירשל, מיד אחרי דבריה של אימו: "כל אותו היום היה מחזר אחרי בלומה, אלף דברים יש לו לספר לה. אף על פי ששתק לפני אימו ראה עצמו גיבור" (צ"ה). אבל דבר לא יעזור להירשל, גם אם הוא מכוון את כל רגשות ליבו ואת כל בינתו. אומר המספר: "הה, דברים שעשתה צירל עלולים לשנות את ענייניו של הירשל. כבר נדווגו אבותיו של הירשל ואבותיה של מינה למקום אחד ופסקו נדוניה לבניהם" (ק'). הגורל נחרץ.

כשהירשל מנסה למחות ולהתריס כנגד אימו ותוכניותיה להפריד בינו ובין בלומה ולשדכו לאחרת, היא נוקטת בדרך - מתוחכמת: היא

"לא נתווכחה עימו, אלא צרפה אנחותיה לאנחותיו ואמרה אין עולמו של אדם מסור בידיו".

וממשיך המספר:

פיקחת גדולה צירל ויודעת שבדור זה אין בידיהם של הורים לכופ את בניהם, כל שכן בעסקי שידוכים. אילו היתה נוהגת עם בנה כשאר אמהות אפשר שהיה מפקיע עצמו מרשותה. עכשיו שנוהגת בחיבה (ליבו רך כשעושה שעושים ממנה כל צורה שרוצים) (שם)

"אין עולמו של אדם מסור בידיו"

כיצד מסתדר משפט זה עם עולמה של צירל?

משפט זה מגויס בידי צירל לעניינו של הירשל, בנה. ניתן לבחון משפט זה ביחס לצירל עצמה. לשם כך עלינו לחזור לסיפור השידוך שלה. כבר ראינו למעלה שכל סיפור נישואיה שייך למחוז האילם של העלילה. אין גם רמז של תגובה מצד צירל כשאביה משדך לה "חתן סוג ב" להשקפתה, את שמש החנות. אולי גם אביה שכנע אותה בדרכי השכנוע שהיא מנסה לשכנע את בנה? אולי די היה בתבונתה כדי שתבין שנישואיה עם ברוך מאיר הם דרך היציאה הבלעדית מהמלכודת שבה היא לכודה, וכשם שנהגה לקמץ את פיה ולשתוק נוכח מצבים חסרי שליטה, היא הדחיקה את רגשותיה עמוק בפנים?

נראה שבמקביל לתהליך ההסתמאות שעובר ברוך מאיר כשמוותר על האהבה ונישא לה ("כסף וזהב שהיו לה לצירל סימאו את עיניו"), עוברת צירל תהליך דומה, על מנת לזכות בקמץ של קשר נישואים. כלומר, **ההיחשפות לרגשות מסוכנת לצירל, כי כאן מחכה לה עולם שדי, מאיים, עולם שאינו בשליטתה והיא אינה רצויה בו**. ולכן, כמו בעלה שגומל עצמו מאהבתו למירל על מנת שיוכל לחיות בשלום עם ה"מציאה" שלו, כך גם צירל: היא מבטלת את רגשותיה ומלמדת את עצמה לבוז להם ("אהבהבותיו"), ומגבשת לעצמה פילוסופיה שאומרת: "כל זמן שאדם פנוי הולך הוא אחר ליבו, וכיון שמגעת שעתו לישא אישה מניח כל אהבהבותיו, שאילמלא כן אין לעולם קיום. אוי לעולם שהבריות הולכים אחר ליבם". בראיה זו חיייה מוגנים, ו"בליעת הצפרדע" של נישואים לאדם פחות מעמד - אפשרית.

זאת ועוד: היצמדותה העקשנית של צירל לשמירה על הפער שבין אדונים ומשרתים אינה אלא מנגנון הגנה, מפלט מפני ודאות גדולה, שאותה היא מצפינה במעמקה: אותה ודאות אומרת: אני, צירל, פגומה; אני נושאת בתוכי קללה / גן / מחלה, שמוציאה אותי משוק הכלות **בלי שום קשר למעמד וכסף**, גם אם אביה קושר את מצבה עם כסף, ומשתמש בו כדי לפתות את שמש החנות האופורטוניסט שישא אותה לאשה.

וכשנפתרת בעיית הרווקות והיא נשואה ואם, - מה בדבר קללת השגעון? האם היא עוזבת אותה למנוחות באותה קלות שבה חי בעלה עם יצריו שהשלימו ביניהם?

מסתבר שלא. צירל נמצאת בפאניקה. אנו רואים שכל פעולותיה בקשר לבנה מנווטות ע"י אותו פחד מפני התגשמות קללת השגעון שמקנן בה: היא שולחת את הירשל לבית המדרש מתוך תקווה שאם יעשה רב, תתכפר הקללה. כשנוכחת לדעת שהגמרא נמאסת על בנה, היא "משחילה" אותו לחנות. אולי שם, במסגרת ה"ביזנס" שבו היא כל כך "מצליחה, ותחת עינה הפקוחה, יעשה הירשל "בן אדם

? ואולי לא

ה"אולי" הזה ארוג בתוך חיייה של צירל בשתי וערב שאותם אין היא מסוגלת להפריד. עם ה"אולי" הזה היא חיה את חיייה, שכלפי חוץ נראים מרופדים בהצלחה. אבל בתוך תוכה קבורים להם רגשות חמים שהתנונו עוד לפני שפרחו,

ורגשות חרדה, שאותם היא מדחיקה על ידי פעילותה התגברית הנימרצת, והדומיננטיות שהיא מקרינה סביבה. מתחת לכל אלה יושבת הודאות הגדולה, המאיימת: "אין גורלו של אדם מסור בידיו": לא רק גורלך, הירשל בני, אלא גם גורלי-שלי.

וכך, כשהחיים נדמים כזורמים על מי מנוחות, ה"שמש" החרוץ עושה חיל והכל נראה כשרוי על בסיסו בשלווה, מגיעה אל ביתה של צירל בלומה, ה"תזכורת" של אופציית האהבה המאיימת.

בלומה המשרתת, ביתה של מירל האהובה, מפעילה אצל הירשל בנה את אותן פרוודות-רגש, שאותן הדחיקה צירל - - למקום מבטחים, עמוק בתוכה

ממבט מבקר למבט חומל

אם בקריאה ראשונה מצטיירת לנו צירל כאנטגוניסט, המתנגד המובהק של האהבה, כמניפולטור המאיים עליה, הרי שבקריאה אחרת נוכל לראות בה אדם שנידון לחיות בעליבות ריגשית ובחרדה גדולה. צירל היא ההתגלמות הנוראה של "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקנה", הן מבחינת הקללה המשפחתית שמרחפת על בנה יחידה (ושמתממשת במהלך הרומן), והן מבחינת הירושה הגנטית האחרת, עולם הערכים הבורגניים העקומים שעליהם היא התחנכה ושממהם היא לא יכלה להיחלץ, ומאחורי שליטתה על כל המתרחש סביבה - עומדת היא בפני תהום פעורה

עגנון צייר את דמותה של צירל במשיכות מכחול כפולות: היא המקריב הגדול, שאליו אנחנו שולחים אצבע מאשימה, אך לא פחות מכך - היא גם הקורבן

קשה להצדיק את מעשיה של צירל, אבל באמצעות קריאה אחרת, אמפטית, ניתן להרגיש כלפי דמותה מעוררת הביקורת - מעט חמלה

להפגס לחדריו של הנחוש,
למדקרות החידה
לעולם לא להפשיל צעיפים
להביט מבעד לזכוכיות

להניח את כל העול הזה על
כתפים קלות
כך - מלים של סחור-סחור
ולעולם לא סוד הידיעה

שיר זה מנסה לבטא את עולמה הקורס של צירל, את הערבה הריגשית שבה היא נכלאה מיום היולדה

ביבליוגרפיה

- סיפור פשוט" בתוך "על כפות המנעול" / ש"י עגנון, הוצאת "שוקן", תשכ"ב
- הערות לשני פרקים, מסות על סיפורי ש"י עגנון/ ברוך קורצויל, הוצאת שוקן, תשל"ל
- בעיית הדורות בסיפורי עגנון / ברוך קורצויל, שם, וכן ב"מבעד לפשטות" - 'סיפור פשוט' • בראי הביקורת", בעריכת זיוה שמיר, דן לאור ועוזי שביט, הקבוץ המאוחד, 1996
- סיפור פשוט / ש"י פנואלי, שם
- בת המלך וסעודת האם / גרשון שקד, שם
- נקודת ההתרה בעלילה כמפתח לפירוש היצירה / א.ב. יהושע, שם
- אהבות לא מאושרות" / ניצה בן-דב, ספרית אפקים, הוצאת "עם עובד", 1997

חזרה לתוכן ספרות

מכללת הרצוג
חזרה לתוכן הראשי